

Normkritik i juristutbildningen

En rapport om genusperspektivets förekomst i
undervisningen på juristprogrammet vid Lunds universitet

1. Inledning

1.1 Bakgrund och frågeställning

1.1.1 Bakgrund

Initiativet till detta projekt togs av Jämställdhets- och Likabehandlingskommittén vid Juridiska fakulteten på Lunds universitet, som i sin tur fått i uppdrag från fakultetsstyrelsen att arbeta mer konkret med implementeringen av ett genusperspektiv på juristprogrammet. År 2010 skrevs en rapport där den obligatoriska kurslitteraturen på programmet analyserades utifrån ett genusperspektiv; *Likabehandling på pappret*. Det föreslogs då att en liknande undersökning skulle genomföras, men denna gång med fokus på genusperspektivets förekomst i undervisningen.

1.1.2 Syfte och frågeställning

Målsättningen med denna studie har varit att undersöka hur genusperspektivet implementeras på grundterminerna på juristprogrammet vid Lunds universitet. Tanken är att det ska vara en inventering, en grund som visar hur anställda och studenter uppfattar och förhåller sig till integreringen av ett genusperspektiv i utbildningen. Rapportens syfte är således att kartlägga de intervjuades *subjektiva inställning* till nedanstående frågeställningar. Projektet är tänkt att ligga till grund för framtida arbete med genusperspektiv i undervisningen. För att kunna utföra detta arbete har vi använt oss av följande frågeställningar som grund:

- 1) Implementeras genusperspektivet i undervisningen på juristprogrammet i Lund, och i sådana fall hur?
- 2) Hur presenteras/förmedlas genusperspektivet på utbildningen?
- 3) Finns det en progression under utbildningens gång vad gäller genusperspektivet?

1.1.3 Kort om författarna

Vi som har utfört projektet är nio juriststudenter som har rekryterats från Juridiska Föreningens Jämställdhet- och Likabehandlingsgrupp. Alla har olika bakgrundskunskap och utgångspunkter – några har läst genusvetenskap på universitetet, andra har jobbat praktiskt med frågorna. Ovanstående frågor är något som intresserar samtliga. Vi har i stor utsträckning arbetat självständigt och sedan sammanfört resultatet i denna rapport. Eventuella stilistiska skillnader i rapporten beror alltså på detta.

Det är naturligtvis svårt att undersöka förekomsten av olika perspektiv i något så dynamiskt som undervisning. För att vi som deltagande studenter skulle förberedas på detta gick vi därför en specialdesignad kurs på 5 högskolepoäng i intervjuteknik med fokus på genus, ledd av doktor Rebecca Selberg vid Genusvetenskapliga institutionen i Lund. Rebecca har även fungerat som mentor under hela projektet, och hjälpt till med bland annat utformning av metod, frågor och struktur.

1.2 Genusbegreppet

Inom genusvetenskapen finns det ingen enhetlig, etablerad definition av begreppet "genus". Vi har i undersökningen inte velat definiera begreppet för de intervjuade, och vi har alltså låtit dessa själva definiera det. Detta eftersom syftet med rapporten främst är att undersöka de intervjuades egna uppfattningar och inställningar.

Som syns i analysdelen av rapporten anser många fakultetsanställda att "genus" är ett problematiskt begrepp, just eftersom det är svårt att fastslå innebörden av det. Det kan vara svårt att tillämpa ett genusperspektiv, och svårt att uttala sig om huruvida man använder sig av ett sådant, om man som lärare inte är säker på vad perspektivet innebär. Att genusbegreppet kan uppfattas som vagt är en vanlig synpunkt, som alltså inte endast återfinns bland anställda och studenter på Juridiska fakulteten. De som anser att genusperspektiv bör präglas av feminism och kvinnofrågor kommer således svara utifrån detta synsätt, och kan komma att ställa sig frågande till varför just denna "ism" bör få mer utrymme i utbildningen än exempelvis frågor om etnicitet, klass, sexualitet, etc. Andra, som anser att genusperspektivet exempelvis inrymmer intersektionalitet, kommer betydligt närmare något som andra skulle kalla "kritiska perspektiv på rätten", och svarar naturligtvis utifrån denna tolkning av begreppet. Att de intervjuade lägger olika innebörd i begreppen genus och genusperspektiv är således något som är nödvändigt att ha i åtanke vid läsningen av denna rapport.

1.3 Metod

1.3.1 Inledande om metod och tillvägagångssätt

Vi har i undersökningen valt att använda oss av en kvalitativ metod, vilket är standard inom forskningen i sociologi och genusvetenskap. De två främsta verken som vi har använt, både i undervisningen och under arbetets gång, är *Interpreting Qualitative Data* av David Silverman och *Kvalitativ forskning i praktiken* av Karin Widerberg.

Under arbetets gång har vi intervjuat personer i tre olika kategorier: kursföreståndare för de olika kurserna på grundterminerna på juristprogrammet, slumpmässigt utvalda lärare (en på varje kurs på grundterminerna), samt två olika studentgrupper (en strategiskt utvald och en slumpmässigt utvald). I början av arbetet var det även tänkt att vi skulle använda oss av en enkät, där samtliga studenter skulle få svara på några frågor om genusperspektivet i utbildningen, samt att vi skulle genomföra observationer av föreläsningar. Under arbetets gång förstod vi dock att dessa tillvägagångssätt skulle vara mycket tidskrävande, och inte heller ge lika bra data och resultat som djupintervjuer, varför vi valde bort dem.

Vi har gemensamt tagit fram olika intervjuguider för de olika intervjugrupperna. Detta eftersom vi i viss mån har haft olika fokus beroende på vilken grupp vi intervjuat. Tanken har bl.a. varit att skildra hur genusperspektivet diskuteras och samordnas inom och mellan lärarlagen, hur föreläsarna implementerar detta i undervisningen, och hur studenterna slutligen uppfattar genusperspektivet i undervisningen. Vi har gjort vårt bästa för återge den genomsnittliga bilden av genusperspektivet och dess roll i utbildningen, både bland föreläsare och studenter. Vi har bl.a. i görligaste mån försökt få tag på de som valts ut för att få dem att delta i studien. Vi har emellertid stött på en del problem. Den grupp som har varit svårast att få tag på är de slumpmässigt utvalda studenterna (se mer nedan). Härnäst följer några kortare beskrivningar av hur vi gått tillväga vid intervjuandet av de olika grupperna.

1.3.2 Kursansvariga (metod)

Sammanlagt åtta kursansvariga från grundterminerna har intervjuats. Den nionde föll bort p.g.a. personliga skäl. De kursansvariga har intervjuats enskilt, och varje intervju har letts av två intervjuare.

Varje intervju pågick i 40 till 90 minuter. Intervjuerna har spelats in, därefter transkriberats och anonymiserats (i samband med transkriberingarna har inspelningarna förstörts). Eftersom det enbart finns ett begränsat antal kursföreståndare på grundterminerna är det svårt att anonymisera dessa helt och hållet. Vi har emellertid valt bort citat som kan härledas till en specifik kursansvarig eller termin.

1.3.3 Lärare (metod)

Sammanlagt nio lärare har intervjuats, en från varje lärarlag på grundterminerna. Lärarna har slumpats fram genom lottning och samtliga har ställt upp på att bli intervjuade (omlottning har därför inte blivit aktuellt). Vid lottningen undantogs gästföreläsare och studentlärare.

Varje lärare har intervjuats enskilt. Som anförts ovan, har vi försökt undvika att definiera genusbegreppet för de intervjuade, och istället låtit dessa svara utifrån hur de själva tolkar begreppet. Varje intervju har pågått i 1 - 1,5 timme.

Intervjuerna har spelats in, därefter transkriberats och i samband med detta även anonymiserats (därefter har inspelningarna förstörts). För att lärarna ska förbli anonyma innehåller de utvalda citaten inga uppgifter som gör att de går att härleda till en specifik termin.

1.3.4 Studenter (metod)

Vad gäller studenterna valde vi att intervjuade dessa i så kallade fokusgrupper. Detta innebär att ett antal studenter bjöds in till ett intervjutillfälle, och att dessa (i ledning av två intervjuare) diskuterade ett antal frågor. Intervjuer gjordes i sammanlagt två fokusgrupper, en bestående av strategiskt utvalda studenter, och en bestående av slumpvalda studenter.

Studenterna i den strategiskt utvalda gruppen valdes ut eftersom samtliga har ett intresse för genusfrågor. Förhoppningen var att dessa, på grund av sitt intresse, och i större utsträckning än genomsnittsstudenten, reflekterat kring genusperspektivet i undervisningen. Den strategiska fokusgruppen bestod av sammanlagt fem studenter, vilka, vid intervjutillfället, läste på termin 3-6. Intervjun med den strategiska fokusgruppen pågick i cirka 45 minuter.

Vi insåg tidigt att det var önskvärt att den strategiskt valda gruppen kompletterades med en slumpmässigt vald fokusgrupp. Detta för att få genomsnittsstudentens åsikter representerade i rapporten. Sex studenter från termin 2-6 lottades således ut, och dessa fick en förfrågan om att, mot ersättning, delta i en slumpvald fokusgrupp. Lottningen gjordes om fem gånger eftersom mycket få studenter ville ställa upp. Slutligen fick vi ihop två studenter (förhoppningen från början var att vi skulle få ihop 6-7 studenter). Det visade emellertid sig även att dessa studenter hade ett intresse för genusfrågor. Den slutgiltigt slumpade fokusgruppen fick således en annan sammansättning än vad som från början var tänkt, och rapporten bör därför läsas i ljuset av detta. Det faktum att genomsnittsstudentens perspektiv kommit att bli mer frånvarande än önskat, är emellertid ett problem som vi inte anser vara så pass allvarligt att det äventyrar de slutsatser som kan dras utifrån studien. Den slumpmässigt valda gruppen var tänkt att utgöra ett komplement till den strategiskt utvalda gruppen, och de båda fokusgrupperna

har i relativt stor utsträckning diskuterat hur de upplever att deras kursare ser på genusperspektivets plats i undervisningen (något som vi återkommer till i rapporten). Det faktum att så få studenter kunnat tänka sig att ställa upp har vi vidare, i kombination med data vi fått in, valt att tolka som att flera studenter på juristprogrammet inte anser att genusperspektivet är viktigt.

Intervjuerna har spelats in, därefter transkriberats och i samband med detta även anonymiserats (därefter har inspelningarna förstörts). För att såväl studenterna och lärarna ska förbli anonyma innehåller de utvalda citaten inga uppgifter som gör att de går att härleda till en specifik termin eller föreläsare.

2. Analys

2.1 Upplägg och terminologi

Denna analysdel består av ett antal avsnitt som på olika sätt belyser genusperspektivets förekomst på juristprogrammet vid Lunds universitet. Efter en kortare inledning följer, i kronologisk ordning, följande avsnitt:

- Kunskapen om genus och inställningen till genusperspektivet
- Genusperspektivet i förhållande till andra kritiska perspektiv
- Implementeringen av genusperspektivet
- Samordningen av genusperspektivet
- Progression
- Tidsbrist
- Tentarelevans

Avslutningsvis följer ett sammanfattande slutord.

Vi har använt termen "föreläsare" som ett samlingsbegrepp för både de kursansvariga och de övriga fakultetsanställda som intervjuats. När detta ord dyker upp i texten är det alltså båda dessa grupper som åsyftas. Vidare kan även ett citat som avslutas med detta ord komma från antingen en kursansvarig eller en annan fakultetsanställd. Detsamma gäller studentgrupperna, ingen skillnad görs mellan citat från den slumpmässigt valda och den strategiskt utvalda gruppen.

2.2 Finns det ett genusperspektiv i undervisningen?

En grundläggande del i granskningen av genusperspektivet på juristprogrammet är naturligtvis att undersöka *om* ett genusperspektiv överhuvudtaget förekommer i undervisningen. Inledningsvis följer därför en kort redogörelse för studenternas, och i viss mån även föreläsarnas, uppfattningar kring om ett genusperspektiv alls figurerar på juristprogrammets grundterminer.

Inställningen bland de intervjuade studenterna är samstämmigt att undervisningen är bristfällig när det kommer till att ta upp och anlägga ett genusperspektiv. Vissa menar vidare att ett sådant perspektiv överhuvudtaget inte existerar. Representanter från studentgrupperna kan emellertid peka på situationer då ett genusperspektiv tas upp och på situationer då försök att ta upp ett genusperspektiv görs. Detta kan bland annat ske i form av belysande exempel från den undervisande läraren, i kursmaterial och genom seminarier. Studenterna kan peka ut exempel och situationer som de anser har varit bra och exempel och försök som de anser har varit mindre lyckade. Alla intervjuade studenter

poängterar dock att ett genusperspektiv inte återfinns i undervisningen i tillräckligt stor utsträckning, och en del menar även att försöken att ta upp ett genusperspektiv stundtals misslyckas (det sistnämnda återkommer vi till under punkten **"Implementering"**).

"Det är så ofta man skulle kunna ta med ett genusperspektiv liksom. Men det görs ju typ aldrig."

(Student)

"Det känns som om man kanske har en ambition, men det blir inte så mycket av den."

(Student)

"... vi lär oss ju liksom aldrig om för vem som lagen är till för. Vem som lagen faktiskt drabbar i verkligheten." (Student)

Vad gäller de intervjuade föreläsarna, berättar majoriteten att de anser att det är svårt att ha med ett genusperspektiv i undervisningen och att detta ofta prioriteras bort på grund av tidsbrist (detta är något som vi återkommer till under **Tidsbrist**). En del föreläsare berättar att de försöker analysera och beskriva sina respektive rättsområden utifrån ett genusperspektiv, och pekar på konkreta exempel i undervisningen då detta sker. Flera menar emellertid att deras enskilda rättsområde saknar aspekter som är intressanta utifrån ett genusperspektiv, och att det därför inte är möjligt att anlägga ett genusperspektiv i deras undervisning. Många föreläsare poängterar dock att det är viktigt att ett genusperspektiv finns med i utbildningen. Flertalet tror även att det är möjligt att nå en bättre integration av genusperspektivet än den som finns i dagsläget.

2.3 Kunskapen om genus och inställningen till genusperspektivet

Som redan nämnts anser stora delar av föreläsarna att det är svårt att anlägga ett genusperspektiv i undervisningen. Många berättar att de känner sig okunniga i ämnet, och att de känner sig osäkra på hur ett genusperspektiv ska anläggas inom deras respektive rättsområden. Flera berättar även att de upplever att denna inställning är vanlig bland deras kollegor.

" [Genus är] ... ett ämne som är väldigt svårhanterligt, framför allt för oss lärare. Och [det har det] varit länge, för att vi förväntas och förmodas beakta genusaspekten i undervisningen, utan att på något sätt vara utbildade och ha någonting att stå på." (Föreläsare)

"... flera lärare känner sig osäkra på vad de kan göra för att tillgodose genusperspektivet. Det är inte så lätt många gånger. Man kanske egentligen skulle behöva gå specifika kurser i genusperspektiv för att kunna förstå vad man kan göra. Men vi har inte den tiden, utan vi gör så gott vi kan." (Föreläsare)

"... många av oss lärare inte har tillräckligt med kunskap för att kunna guida studenterna genom [genus-] diskussionen." (Föreläsare)

Bland de intervjuade studenterna råder det konsensus kring att många lärare inte verkar ha tillräcklig kunskap kring genusvetenskapen för att en adekvat undervisning med genusperspektiv ska kunna ges.

"De [lärarna] är väl inte så intresserade av genus. Så det är väl säkert därför det blir så här. Men liksom, man får väl bara sätta in det från fakultetens håll och undervisa lärarna, tänker jag. Så att de kan förmedla någonting." (Student)

"Varje studentlärare, professor, varje person som lär ut, måste känna sig bekväm med det [genusperspektivet]. Det är väl det första steget. De kan ju inte använda sig av ett perspektiv som de inte själva behärskar." (Student)

En del studenter menar att okunskapen som många föreläsare ger uttryck för leder till att genus som teori och perspektiv bagatelliseras när lärare gör försök att anlägga det (detta är något som vi återkommer till under rubriken **"Implementering"**).

"Jag tycker det är ganska tydligt att det finns en ganska stor majoritet som tramsar bort genusperspektivet, bagatelliserar det. Och sedan finns det en hängiven minoritet som verkligen brinner för det." (Student)

Denna "bagatellisering" är även något som en del föreläsare känner igen, och vissa härleder även detta till föreläsarnas okunskap i genusämnet. Vidare upplever en del lärare att det, bland vissa föreläsare på fakulteten, återfinns en viss skepticism till genusbegreppet och till behovet av ett genusperspektiv.

"... genusaspekten närmast förlöjligas, eftersom det som vi lärare, utan plattform, försöker förmedla, blir väldigt tramsigt. Har man inte förståelsen och insikten och terminologin klart för sig så hamnar vi i en situation där man skrapar på ytan. Och de som är insatta och vet vad det handlar om, de ser vilka felsteg lärarna tar. Och de som inte vet någonting, de ser ju bara att: är det inte mer än det här? Och då blir det en väldigt stor klyfta i förhållande vad det skulle kunna vara." (Föreläsare)

"... det finns väldigt tydligt ett läger där de [vissa lärare] tycker att genusperspektivet är onödigt." (Föreläsare)

Vad gäller studenternas kunskap kring genusteori och deras förmåga att tillämpa ett genusperspektiv är detta något som vi kommer gå djupare in på under avsnitten **Samordningen av genusperspektivet** och **Progression**. Påpekas ska emellertid att stora delar av de intervjuade studenterna anser att de inte lär sig tillräckligt om genusteori och genusperspektiv på programmet. Flera av de intervjuade studenterna är, vilket redan nämnts, pålästa i ämnet, men påpekar att detta är en kunskap som de fått på annat håll. Flera föreläsare pratar om studenterna som två läger, där en liten del är påläst och där en större del inte tycks behärska ämnet. En del föreläsare, och många av studenterna, berättar att det verkar finnas en skepticism till genusperspektivets plats i utbildningen även bland studenterna på programmet. Detta märks när perspektivet tas upp i undervisningen, och även i studenternas kursutvärderingar.

"Man behöver sätta en etikett på en föreläsning, för att det ska tränga igenom att det är ett genusperspektiv vi behandlar. Det kanske tyder på att genusmedvetenheten bland studenterna inte heller är särskilt stor, bortsett från den lilla klick som har en bakgrund och som kan identifiera frågeställningarna..." (Föreläsare)

"Jag har upplevt ett intresse från vissa studenter. Men jag har också ett intryck av att de som undervisar om genus kan uppfatta en hotfull stämning när man pratar om de här frågorna. Man uppfattar att studenter blir irriterade, att det nästan blir en aggressiv stämning. Så det

finns nog en efterfrågan från en grupp studenter, men finns också en grupp studenter som reagerar väldigt negativt på att det här överhuvudtaget får en så stor plats.” (Föreläsare)

”Där finns en stor klick studenter som antingen inte har stött på något problem eller aspekt tidigare, eller inte förstår varför genus överhuvudtaget ska vara en relevant aspekt (...) vilket vi ofta ser i kursvärderingarna.” (Föreläsare)

”Jag är mest chockerad över motståndet som finns, att många är så anti. Det har jag verkligen inte stött på innan! När jag har pluggat andra saker innan så har det gått att få med [ett genusperspektiv] mycket enklare, nu blir folk rasande om det tas upp.” (Student)

2.4 Genusperspektivet i förhållande till andra kritiska perspektiv

Vilket redan anförts gör denna rapport inget anspråk på att försöka definiera genusbegreppet. När vi nu ska återge de intervjuades kommentarer kring genusperspektivets förhållande till andra kritiska perspektiv, bör det därför poängteras att innebörden av ”andra kritiska perspektiv” naturligtvis varierar utifrån intervjuperson, och att innebörden troligtvis påverkas av vad den intervjuade lägger in i genusbegreppet (se avsnitt 1.2, **Genusbegreppet**). Vi som gör denna rapport har inte försökt definiera ”andra kritiska perspektiv” för de intervjuade.

Gemensamt för i stort sett alla intervjuade är att de anser att det är viktigt att undervisningen präglas av fler kritiska perspektiv än genusperspektivet. När det kommer till huruvida undervisningen i praktiken innehåller andra kritiska perspektiv går åsikterna dock isär, inte minst mellan studenter och föreläsare.

Flera föreläsare talar om en vilja och ett behov av att få med fler kritiska perspektiv i undervisningen. De berättar att de därför måste göra avväganden, där en del perspektiv får ställas åt sidan till förmån för andra. Många hänvisar även till den akademiska friheten, och menar att en enskild lärare i praktiken åtnjuter stor frihet att själv välja vilka kritiska perspektiv som denne vill ta upp. Flera föreläsare kan peka på exempel i sin undervisning då de tar upp andra kritiska perspektiv än genusperspektivet.

”Jag har en uppfattning om att det inte bara finns ett genusperspektiv, utan många andra perspektiv, så man ska välja det lämpligaste att ta upp. Det är min uppfattning.” (Föreläsare)

”Vi brukar inte försöka pressa på varandra något perspektiv, utan var och en får fundera igenom vilka perspektiv de tycker är lämpliga i deras undervisning...” (Föreläsare)

Några föreläsare efterfrågar tydligare mål och instruktioner, och ifrågasätter att det i dagsläget tycks vara upp till varje enskild föreläsare att välja vilka kritiska perspektiv denne finner lämpliga att implementera i sin undervisning. Andra ställer sig tvekan inför att genusperspektivet ska ha en särställning i förhållande till andra kritiska perspektiv. Att föreläsare ofta måste välja bort eller strunta i att ta upp kritiska perspektiv i undervisningen beror, enligt majoriteten av föreläsarna, på tidsbrist (se mer under **Tidsbrist**).

Många av de intervjuade studenterna menar å sin sida att det råder en generell brist på kritiska perspektiv i utbildningen, och att studenterna tränas mycket lite i att tänka kritiskt överlag. Medan några studenter kan se en ambition från fakultetens sida vad

gäller implementerandet av ett genusperspektiv i undervisningen, anser de flesta att en sådan ambition är svår att se när det kommer till andra kritiska perspektiv (exempelvis vad gäller perspektiv som problematiserar etnicitet och klass).

2.5 Implementeringen av genusperspektivet

I detta avsnitt ska redogöras dels för hur studenterna uppfattar att genusperspektivet implementeras i undervisningen, dels för hur föreläsarna och studenterna anser att ett genusperspektiv bäst bör anläggas i undervisningen.

Vilket redan anförts anser majoriteten av föreläsarna att ett genusperspektiv bör finnas med i undervisningen. Svaren på frågor om hur detta ska ske ser dock olika ut beroende på vem som svarar. En del av föreläsarna anser att den bästa metoden är att ha specifika föreläsningar i ämnet, koncentrerade på en viss plats i schemat. En del anser att en så kallad "genomsyrande" metod är att föredra, det vill säga en metod där perspektivet kontinuerligt dyker upp i undervisningen och inte behandlas separat från den juridiska undervisningen. En del föreläsare anser vidare att en kombination av dessa metoder är den bästa lösningen. Uppfattningarna skiljer sig således åt.

Av de alternativ som presenterats ovan (fler alternativ ställdes inte upp) föredrar båda studentgrupperna det "genomsyrande" alternativet.

"Jag tycker att det känns som att det kommer i en klump alltid, alltså att de lägger in en föreläsning och då är det folk som skippar att gå på den... då det kanske är de människorna som mest behöver lära sig lite, eller öka sin förståelse. Men då blir det något "tråkigt" som folk bara hoppar över. Det blir bara människor som är intresserade som faktiskt tar sig dit. Istället för att flika in det inom alla delar liksom." (Student)

"Det borde inte vara så svårt att väva in, att ta med det i det mesta."
(Student)

På frågan om vems ansvar det är att se till att genusperspektivet implementeras i undervisningen svarar de flesta föreläsarna att detta ligger hos dem själva, med undantag för ett fåtal intervjuade. Studenterna anser å sin sida att ansvarsfrågan för implementeringen bör ligga på fakulteten, snarare än på lärarna personligen. En föreläsare anför vidare att ansvaret snarare ligger på studenterna, eftersom studenterna under termin 1 ska ha lärt sig att se kritiskt på juridiken ¹. En del föreläsare påpekar emellertid att studenterna inte känns tillräckligt pålästa i genusämnet när de kommer upp på högre grundterminer (se vidare kapitlet **Progression**).

Som nämnts ovan finns det en del meningsskiljaktigheter kring vad som vore det bästa alternativet för en effektiv implementering av genusperspektivet. Enligt studenterna ligger problemet i dagsläget bland annat på hur genusperspektivet har behandlats i schemalaggningsen. Båda studentgrupperna anser att schemalaggningsen är en indikation på hur perspektivet värderas. När det koncentreras och sparas till sist på en kurs, framstår det som irrelevant i förhållande till det övriga materialet som studeras under kursen. Studenterna har märkt att färre dyker upp på dessa föreläsningar, och tror att detta bland

¹ Andra perspektiv som, förutom genusperspektivet, är representerade på termin 1 är rättspositivism, utilitarism, uppsalaskolan med mera.

annat beror på att det inte uppfattas som tentarelevant (se mer under **Tentarelevans**).

Vidare anser studentgrupperna att seminariematerialet bör bli bättre. Fler lättlästa artiklar efterfrågas, vilka ska vara möjliga att läsa och förstå även för den som inte har läst genusvetenskap.

En annan viktig aspekt av implementeringen av ett genusperspektiv är språkbruket. Denna fråga diskuterades främst bland studenterna, även om föreläsarna också lämnade vissa kommentarer. Studentgrupperna anser att språkbruket på programmet emellanåt är könsstereotyp och exkluderande, bland annat när det gäller kön, klass, sexualitet och etnicitet.

Vad gäller språkbruket berättar flera lärare att de försöker tänka på att använda ett varierat språk i sin undervisning. Exempelvis försöker en del föreläsare skifta mellan "han" och "hon" för att undvika stereotypiska exempel. Flera studenter poängterar dock att detta inte är tillräckligt för att ett genusperspektiv ska anses vara anlagt i undervisningen, och att det ibland kan upplevas som en trivialisering av genusperspektivet (se mer under **Tentarelevans**).

Många studenter, inte minst i den strategiska gruppen, anmärker vidare på att en del föreläsare har för vana att utgå från perspektiv och använda exempel i undervisningen som kan upplevas som exkluderande för vissa individer. Många av studenterna menar även att det finns, eller uppfattas finnas, en homogenitet bland de studerande på programmet (avseende bl.a. etnicitet och klass), och att denna troligtvis bidrar till att en del lärare använder en exkluderande jargong.

"... det finns extremt hemska exempel där vissa föreläsare har uttryckt ett klassförakt."
(Student)

"Jag har vänner som inte har föräldrar med akademikerbakgrund som läser här. Och det har jag märkt att det kan vara jobbigt ibland, de känner sig inte alltid helt hemma här och så."
(Student)

2.6 Samordningen av genusperspektivet

Detta avsnitt har som syfte att återge hur samordningen kring genusperspektivet fungerar, både inom varje enskild termin (det vill säga inom lärlagen) och mellan terminerna. Flera av de frågor som ställts till föreläsarna har berört om och i så fall hur genusperspektivet i undervisningen samordnas. Även studenterna har svarat på frågor kring hur de tror och upplever att detta fungerar.

Utifrån de intervjuade föreläsarnas svar går att utläsa att det, inom terminerna, främst förekommer informella samarbeten eller överenskommelser kring hur och när ett genusperspektiv ska tas upp i undervisningen. De föreläsare som påpekar att det förekommer vissa diskussioner inom lärlagen, menar att detta främst sker på så kallad "fikaumsbasis". Många hänvisar även till den akademiska friheten, och menar att ledningen sällan lägger sig i lärlagens upplägg av undervisningen, och att föreläsare sällan kontrollerar varandra. Vissa föreläsare anser att de i princip aldrig diskuterar genusperspektivet inom lärlaget, och berättar att det inte uppfattas som ett krav att

anlägga ett genusperspektiv inom terminen. Ett fåtal föreläsare talar dock om att de upplever viss förväntan på att ett genusperspektiv ska tas med i undervisningen. Svaret på om en diskussion kring genusperspektivets implementering sker inom lärlagen verkar alltså skilja sig från termin till termin. Gemensamt för terminerna tycks dock vara att samordningen, om den sker, förekommer på "informell" basis, exempelvis i fikarummet. Av de kursansvariga som blivit intervjuade menar majoriteten att de inte har något specifikt eller formellt system för samordning av ett genusperspektiv under terminen. En del poängterar emellertid att detta är något som ändå diskuteras.

"Alltså vi har ju inte institutionaliserat några former för diskussioner oss emellan eller har formell uppföljning. Men [genusperspektivet] är något som man hela tiden slår vakt om." (Föreläsare)

"Jag tror inte att det finns någon konsensus kring att genusperspektivet ska implementeras, men det finns en konsensus om att det är viktigt. Men hur vi sen hanterar det, det har vi inte diskuterat överhuvudtaget." (Föreläsare)

När det kommer till samordningen av ett genusperspektiv mellan terminerna menar många att någon sådan i princip inte existerar eller inte förekommer i tillräckligt stor utsträckning. Vissa uttrycker att de upplever detta som ett problem, medan ett fåtal menar att det fungerar bra som det är.

"När vi har personalmöten så är alla lärare där... och dessutom har vi informella möten varje dag vid frukost, eller vid lunch och vi kan diskutera de frågor som kommer upp. Folk är alltid öppna för diskussion här, jag känner inte att det finns något problem." (Föreläsare)

Vad gäller studenternas uppfattning kring samordning av genusperspektivet, har dessa diskussioner främst rört samarbetet mellan terminerna. Alla studenter, både i den strategiskt respektive slumpmässigt utvalda gruppen, säger att samordningen bör bli bättre mellan terminerna, och att de saknar en röd tråd när det kommer till hur genusperspektivet läggs fram (se mer om detta under **Progression**). En del studenter poängterar dock att bristen på samarbete mellan terminerna är något som gäller på programmet generellt, inte bara avseende genusperspektivet.

"Det verkar vara lite brist på det [samarbete mellan terminerna]. Det verkar som att var termin har sin egen lilla bubbla." (Student)

2.7 Progression

Detta avsnitt behandlar frågan om huruvida studenterna blir bättre på att tillämpa ett genusperspektiv (liksom andra kritiska perspektiv) under utbildningens gång. Frågorna som ställts handlar både om ifall de intervjuade studenterna anser sig bli bättre på att anlägga ett kritiskt perspektiv, och om föreläsarna kan se någon progression hos studenterna avseende denna förmåga.

Båda studentgrupperna anser att progressionen, när det kommer till deras förmåga att tänka kritiskt kring juridiken, är bristfällig. Vissa menar att de snarare blir sämre på att tänka kritiskt kring juridiken ju högre upp de kommer i utbildningen. Flera studenter poängterar återigen att många föreläsare enbart tycks förmedla och fokusera kring gällande rätt i sin undervisning (både genom kurslitteratur och genom föreläsningar). Detta fokus påverkar i sin tur hur studenterna lägger upp sina egna studier. Eftersom

mycket litet fokus läggs på kritiska perspektiv i undervisningen, och eftersom det nästan uteslutande är gällande rätt som examineras, saknas ofta incitament för att aktivt försöka träna sig i att tänka kritiskt kring juridiken. Många av studenterna anser att en stor del av problemet handlar om tidsbrist, något som även alla föreläsare upplever och framför i intervjuerna (se kapitel **Tidsbrist**).

"Jag tycker att jag har blivit sämre på att tänka kritiskt sen jag började här." (Student)

(...) nu när vi väl har lite kritiskt tänk under termin X, kan jag känna att jag är lite ovan vid det, på ett sätt. Vad förväntar de sig nu? Ska jag tänka på ett annat sätt än gällande rätt? Alltså att man har blivit ovan vid det.

(Student)

"Det finns väl generellt ett problem att det inte finns ett utrymme för att prata om att kritiskt granska gällande rätt. Det pratas om det men så kommer man inte längre än gällande rätt, punkt."

(Student)

Även många föreläsare talar om ovanstående progression som bristfällig. En del menar dock att detta gäller alla delar av utbildningen, och inte bara studenternas förmåga att tänka kritiskt kring juridiken.

"... juristprogrammet har kapitalt misslyckats i mina ögon vad gäller progressionen. Det framstår mer som att man ger en samling A-kurser inom olikartade lösligt sammankopplade rättsområden och sedan förväntas man packa in detta i något, och gärna använda termer som progression och så vidare." (Kursansvarig)

"På någon sätt tycks det som att vi lyckas kväva en hel del av det här inneboende problematiserandet [hos studenterna]. Man transformeras till att underordna sig någon slags system." (Föreläsare)

"Ja, man ska bygga på och fördjupa hela tiden här... så vi kanske inte har så bra kommunikation mellan terminerna, man vet inte vad som har skett tidigare. Det kan bli bättre, jag tror inte att vi har så bra koll på vad man har tidigare terminer." (Föreläsare)

2.8 Tidsbrist

Något som varit ett återkommande tema i majoriteten av de intervjuer som gjorts är att de intervjuade ofta hänvisar till tidsbrist som en av de huvudsakliga anledningarna till att såväl ett genusperspektiv som andra kritiska perspektiv inte förekommer i någon större utsträckning i utbildningen.

Som redan nämnts är det flera lärare som beskriver upplägget av undervisningen som en avvägningsfråga, där tillräckligt med utrymme måste ges för de juridiska perspektiven och gällande rätt innan andra perspektiv kan prioriteras. På grund av den knappa föreläsningstid som varje föreläsare vanligen har, måste ofta genusperspektivet och andra kritiska perspektiv prioriteras bort i undervisningen.

Tidsbristen är vidare något som även flera studenter lagt märke till, och flera visar viss förståelse för att lärarna, som en följd av detta, tvingas göra denna typ av avvägningar. Samtidigt kopplar somliga samman tidsbristen med den upplevda okunskapen hos

föreläsarna, och menar att om kunskapen varit större bland dessa så hade implementerandet av ett genusperspektiv förmodligen inte upplevts som så tidskrävande och svårt att få med i undervisningen.

”Någonting som jag har tänkt på är att jag förstår att det kan vara ganska svårt ibland att ta upp kritiska perspektiv om man har lite för lite tid. Och det är svårt för studenter att kunna analysera gällande rätt kritiskt om man inte kan gällande rätt. Och det förstår jag ju att det är problematiskt liksom. Och därför tycker jag att man, i ett slutskede, eller när man knyter ihop säcken av ett område, bör placera någon typ av kritisk granskning av gällande rätt.”
(Student)

2.9 Tentarelevans

När vi påbörjade denna studie, berättade vår handledare från genusvetenskapliga institutionen att begreppet *tentarelevans* var något som denne i princip inte hört talas om utanför Juridicums väggar. Det finns således en poäng med att introducera begreppet. Enligt oss som skrivit denna rapport är fakta som tagits upp under terminens gång (både i undervisning och litteratur) *tentarelevant* om den kan förväntas dyka upp på en examination. Detta avsnitt handlar om ifall genusperspektivet och andra kritiska perspektiv är tentarelevanta, det vill säga om studenterna någonsin examineras på sin förmåga att anlägga dessa perspektiv.

Båda studentgrupperna anser att examinatorerna bör göra genusperspektivet tentarelevant, för att se till att detta inte går förlorat. Flertalet intervjuade studenter påpekar att ordval i tentafrågorna inte räcker för att ett genusperspektiv kan anses vara tillgodosett i en tentamen (exempelvis genom att använda hen istället för han, eller genom använda ”utlandsklingande” namn). Det är heller inte tillräckligt att använda alternativa familjekonstellationer som avviker från förväntningar och normer i tentafrågorna. Även om studentgrupperna kan se att tanken är god, så menar många att detta istället kan upplevas som ett trivialiserande av genusperspektivet och andra kritiska perspektiv. Genom att istället examinera studenterna på kritiskt tänkande, genom att uppmuntra dessa att använda kritiska perspektiv i examinationssvaren, kommer troligtvis studenterna anstränga sig mer för att lära sig om exempelvis genusperspektivet. Att göra exempelvis genusperspektivet tentarelevant skulle således fungera som ett incitament för studenterna att lära sig mer om detta.

”Alltså det är oftast inte tentarelevant, vilket gör att många [studenter] hoppar över det [specialföreläsningar i genus], för att de känner att det är onödigt liksom.”
(Student)

Den slumpmässiga fokusgruppen poängterar att genusperspektivet är tentarelevant på termin 1, då det behandlas tillsammans med andra rättsfilosofiska perspektiv. I övrigt anser båda studentgrupperna att genus och genusperspektivet sällan (eller aldrig) är tentarelevant. En del menar dock att det ibland kan vara svårt att veta om genus är tentarelevant i kursen, exempelvis om föreläsaren hänvisar till artiklar med kritiska perspektiv.

Många föreläsares uppfattning kring genusperspektivets tentarelevans, är att studenterna inte vill ha diskussionsfrågor i någon större utsträckning. Många föreläsare ställer sig även

oförstående till frågan om ifall tentarelevans behövs för att tillgodose genusperspektivets integrerande, och menar att det inte finns utrymme för kritiska perspektiv i utbildningens examinationer. En del föreläsare menar dock att de försöker uppmuntra till kritiskt tänkande i sina svar (dock ej inriktat på genusperspektivet). Vissa föreläsare menar även att de försöker tänka på att inte utgå från stereotypa normer och förväntningar när de formulerar sina tentafrågor.

3. Sammanfattning

Vilket redan nämnts (1.1.2) har nedanstående frågeställningar varit utgångspunkt vid arbetet med denna rapport. Det bör återigen poängteras att rapportens syfte varit att kartlägga de intervjuades *subjektiva inställning* till dessa frågor, och denna sammanfattning baseras alltså på de svar som kommit fram i intervjuerna och som tagits upp i ovanstående analys.

- 1) Implementeras genusperspektivet i undervisningen på juristprogrammet i Lund, och i sådana fall hur?
- 2) Hur presenteras/förmedlas genusperspektivet på utbildningen?
- 3) Finns det en progression under utbildningens gång vad gäller genusperspektivet?

Av intervjuerna framkommer, om än underförstått, att de intervjuade anser att det finns ett genusperspektiv i utbildningen på juristprogrammets grundterminer i Lund. Flera lärare uppger att de har olika sätt att implementera perspektivet på, och studenterna kan peka på situationer då perspektivet tas upp.

Både föreläsare och studenter upplever emellertid flera problem vid implementeringen av genusperspektivet i undervisningen. Ett sådant problem är bristande kunskap hos föreläsarna. Flera föreläsare upplever att de förväntas använda ett genusperspektiv i undervisningen utan att ha någon utbildning i ämnet. Både studenter och en del föreläsare anser att denna okunskap bl.a. leder till en bagatellisering av genusperspektivet och genusämnet. De intervjuade berättar även att de upplever att det även bland studenterna finns det en stor okunskap kring genus – de studenter som intervjuats berättar att de skaffat sig kunskap om ämnet på annat håll.

Andra aspekter som försvårar undervisning med genusperspektiv är tidsbrist. Flera föreläsare anser vidare att genus inte bör vara ett perspektiv som får företräde framför andra kritiska perspektiv. Det finns olika åsikter kring hur genusperspektivet bäst implementeras i utbildningen.

Det finns ingen formell samordning mellan föreläsarna inom eller mellan lärlagen vad gäller implementerandet av ett genusperspektiv, utan eventuell samordning sker främst på s.k. "fikarumsbasis". Flera intervjuade anser även att det verkar finnas en brist på progression under utbildningens gång avseende studenternas förmåga att både resonera kring genus i förhållande till rätten, och att tänka kritiskt i allmänhet.